

Tre motiver for å starte egen forretning: *Nød, valg eller vedlikehold av livsform*

Published in Søkelys på arbeidsmarkedet 2003, årgang 20, 113 - 118

Anne Krogstad, University of Oslo
anne.krogstad@sosgeo.uio.no

Department of Sociology and Human Geography
University of Oslo

P.O.Box 1096 Blindern
N-0317 OSLO Norway
Telephone: + 47 22855257
Fax: + 47 22855253
Internet: <http://www.iss.uio.no>

Tre motiver for å starte egen forretning: Nød, valg eller vedlikehold av livsform

Flere forskere har vært opptatt av hvorvidt etniske entreprenørers tilpasning til arbeidsmarkedet kan forstås som en reaksjon på marginalisering og diskriminering av innvandrere, eller hvorvidt det snarere avspeiler eget valg, egen lyst. Spørsmålsformuleringen i den internasjonale litteraturen på feltet er: "Are they pushed or do they jump?" Et tredje hovedmotiv er at innvandrere har med seg bestemte livsformer hjemmefra, tradisjoner de vedlikeholder i sitt nye hjemland. Med utgangspunkt i intervjuer med 90 forretningseiere med etnisk minoritetsbakgrunn i Oslos matbransjer undersøkes hvilken av de tre hovedforklaringene som får mest støtte.

Nesten en tredel av alle matrelaterte forretninger i Oslo er i dag eid av personer med etnisk minoritetsbakgrunn (Orderud 2001). Er det av 'nød', 'valg' eller 'tradisjon' disse personene etablerer forretning? Problemstillingen besvares med grunnlag i en egen spørreundersøkelse samt antropologisk feltarbeid gjennomført i 2000 og 2001. Spørreundersøkelsen er basert på personlige intervjuer med 90 eiere med etnisk minoritetsbakgrunn av til sammen 110 forretninger.¹ Det dreier seg om eiere av matforretninger, nærmere bestemt eiere av kafeer, gatekjøkkener, dagligvareforretninger, grønnsak- og fruktforretninger, restauranter, bakerier, slakterier og importfirmaer. Til sammen dekker studien ca 10 prosent av alle matrelaterte forretninger i Oslo eid av personer med minoritetsbakgrunn.

Flesteparten av eierne som er intervjuet har bakgrunn fra asiatiske land – med innvandrere fra Tyrkia/Kurdistan (22 prosent) og Pakistan (20 prosent) som det empiriske fokus – siden de både utgjør store innvandringsgrupper i Oslo og har mange selvstendig næringsdrivende.² Det er også disse som har den største etableringshyppigheten når det gjelder foretak i Oslo (Onsager og Sæther 2001). Resten av de 90 eierne har bakgrunn fra Afrika, Midtøsten, Øst- og Sør-Europa.

En firedel av de intervjuede har ingen ansatte utover eieren selv. Rundt halvparten av foretakene har fra en til fem ansatte. Det betyr at tre firedeler av foretakene utgjøres av det som innen litteraturen om små- og mellomstore bedrifter kalles *mikroforetak* (Spilling 2000). Bortsett fra et storfetakt med 170 ansatte, kan resten kategoriseres som *små foretak*, med under 20 ansatte. I denne sammenheng må det hevdes at disse tallene ikke bryter nevneverdig med det som ellers preger foretaksstørrelsen i Norge (Spilling 2000).

Negative motivasjonsforklaringer

En vanlig forestilling er at arbeidsledighet stimulerer til entreprenørskap (Reynolds, Storey et al. 1994). En annen negativ motivasjonsfaktor som peker seg ut, er mistrivsel i tidligere jobb. I den grad ønsket om å tjene mer penger bunner i lav lønnsinntekt, kan også dette ses som en skyvfaktor som påvirker tendensen til å etablere egen forretning.

På spørsmål om hva som var *hovedgrunnen* til at personer med minoritetsbakgrunn startet egen forretning, fikk eierne følgende valgalternativer: 1) Hadde ikke arbeid, ønsket det, 2) mistrivdes i tidligere jobb, 3) forretningen kunne kombineres med familielivet, 4) ønske om selvstendighet, 5) ønske om å tjene mer penger, 6) ønske om å få høyere

status/prestisje, 7) andre grunner. Eierne fikk også spørsmål om de foretrakk å jobbe i egen forretning eller å være ansatt hos andre, dersom de kunne velge.

Når det gjelder arbeidsledighet, svarte så mye som en firedel av eierne at de ikke hadde arbeid og ønsket det. Noen av disse var riktignok skoleelever eller studenter, og noen få gikk på kurs. Men hele 16 prosent var arbeidsledige før oppstarten av forretningen. Den registrerte arbeidsledigheten for asiater (inkludert tyrkere) – som utgjør hovedtyngden i undersøkelsen – var i den perioden intervjuene ble foretatt på rundt 11 prosent (Lie 2002), altså noe lavere enn for dem som var med i undersøkelsen. Det ser dermed ut til å være *en viss overrepresentasjon* av arbeidsledige blant innvandrerne som starter foretak. Dette i motsetning til etnisk norske etablerere, der undersøkelser viser at det ikke er indikasjoner på at arbeidsledige i større grad enn andre starter ny virksomhet (Spilling 1998). Når det gjelder mistrivsel i tidligere jobb, oppga bare noen få av eierne med minoritetsbakgrunn at dette var hovedgrunnen for å etablere seg som forretningsdrivende. Men 10 prosent oppga at motivet for å starte for seg selv var å tjene mer penger. Sistnevnte motiv ble også rangert som *nest viktigste* motiv for å starte egen forretning.³

Ifølge Waldinger et al. (1990) er det de samme faktorene som marginaliserer innvandrere ellers på arbeidsmarkedet som også tvinger dem til å bli entreprenører. I tråd med dette synet hevder forfatterne at etnisk entreprenørvirksomhet ikke er et tegn på innovasjon og tiltakslyst, men et tegn på desperasjon. Hypotesen om at innvandrere starter egne forretninger på grunn av negativ motivasjon får en viss støtte i denne undersøkelsen. Særlig arbeidsledighet ser ut til å være en faktor, noe også Orderud (2001) finner i sin registerbaserte studie av selvsyssele innvandrere. Men effekten av arbeidsledighet er relativt begrenset og vil avhenge av endringer i økonomien, hvorvidt etablereren kommer fra et rikt eller fattig land, kjønn, ol.

Den foreliggende undersøkelsen antyder visse variasjoner knyttet til landbakgrunn, selv om disse kan være noe usikre statistisk

sett. Blant asiater er det særlig de med vietnamesisk og irakisk bakgrunn som hevder at forretningsvirksomhet ble startet på grunn av et arbeidssøkermotiv. Også flere kvinner oppgir dette som viktig motiv. Som en av dem sier: ”Jeg hadde ikke noe ønske om å starte egen bedrift, men det var eneste mulighet.”

Positive motivasjonsforklaringer

De fleste eierne i undersøkelsen fremhevet positive motiver for selvsyssele. En tredel svarte at hovedgrunnen for å starte egen forretning var et ønske om selvstendighet. Også på spørsmålet om *nest viktigste* grunn til å starte forretning, kom dette svaret høyt opp – sammen med ønsket om å tjene mer penger. På spørsmål om eierne foretrakk å jobbe i egen forretning eller være ansatt hos andre, dersom de kunne velge, svarte tre firedeler av eierne at de foretrakk å jobbe i egen forretning. Det å være selvstendig næringsdrivende er altså noe som i stor grad er preget av eget valg og egen lyst. Som en av eierne sier: ”Dette er min butikk – ingen andre bestemmer over meg her.” Ønsket om å etablere seg på egenhånd kan også ha sammenheng med at forretningsvirksomheten er høyt ansett i de områdene/landene de forretningsdrivende kommer fra. For eksempel antyder Wist (2000) at det å eie noe selv og det å selv være arbeidsgiver, ser ut til å være viktig for pakistanere og indere, et funn som også bekreftes i denne undersøkelsen.

Kjønn er en faktor som må trekkes inn i diskusjonen om beveggrunner for selvetablering. Det er visse forskjeller mellom kvinner og menn på dette punktet. Kvinneandelen i materialet (bare 13 stykker, til tross for at feltet er forsøkt ‘støvsugd’ for kvinner) er riktignok så liten at dette ikke kan vurderes statistisk.⁴ De kvalitative intervjuene med kvinnene gir likevel en viss pekepinn om grunner til selvsyssele. I motsetning til de fleste av mennene, sier kvinnene at de like gjerne kan tenke seg å være ansatt hos andre som å være selvstendige. Som en kvinnelig eier av en kinarestaurant sa: ”Da ville jeg slippe å tenke så mye! Dessuten ville jeg hatt halvparten så lang arbeidstid.”

La meg nevne at hun hadde to barn (på 7 og 15 år) og en gjennomsnittlig arbeidsuke på 80 timer.

Kvinnene forteller også om en noe annen motivasjon for å starte for seg selv enn det mennene gjør, et motiv som muligens er preget av en noe høyere grad av arbeidsledighet før oppstart. For kvinnene er ønsket om arbeid ("Hadde ikke arbeid, ønsket det") like sterkt som ønsket om selvstendighet. En høyere andel kvinner enn menn svarer dessuten at en viktig grunn for å starte for seg selv er at jobben kan kombineres med familielivet.

Det er også kjønnsvariasjoner når det gjelder familiens betydning ved oppstart og drift av egen forretning. Mannlige eieres hovedmotiv for å starte forretning er, som tidligere nevnt, et ønske om selvstendighet. Men ektefellene engasjeres ofte i dette 'selvstendighetsprosjektet'. Ja, det ser til og med ut til at den selvstendige livsformen virker sammenbindende på den nære familien, hevder Wist (2000) og Hardman Smith (1996), og særlig på forholdet til kona, som vanligvis involveres i hele eller deler av driften. For kvinnelige eiere viser denne undersøkelsen at et viktig motiv for selvsyssetting er muligheten for samtidig å ta seg av barna. Men kvinners ønske om selvstendig forretningsdrift kan også virke belastende – og truende – på den nærmeste familien, kanskje spesielt på mannen. En tredel av de kvinnelige eierne fortalte at noen i den nærmeste familien *ikke* ville at de skulle starte egen virksomhet. For kvinners del kan selvetablering derfor virke *konfliktskapende* snarere enn sammenbindende i forhold til de nærmeste.⁵

Ser man på etniske minoriteters opprettholdelse og drift av egen forretning, uttrykker mange eiere større tilfredshet og optimisme over forretningen enn det den reelle økonomiske situasjonen – forretningens økonomi – skulle tilsi. For eksempel hevder enkelte at forretningens økonomi er så som så – "og tenker vi timepris tjener vi svært dårlig". Likevel kan de samme eierne hevde at de generelt sett er svært fornøyde og tilfredse med forretningen. Man kan her trekke inn Basu og Werbners (2001) betimelige

spørsmål om hva suksess er, om hva som betegnes som vellykkede og mislykkede entrepriser. Det betyr at flere dimensjoner enn de rent økonomiske må trekkes inn i vurderingene av motivasjonen for opprettholdelse av ulønnsomme forretninger.

Vedlikehold av livsform

Som tidligere nevnt, finnes det også en tredje teori om grunnene til entreprenørskap blant etniske minoriteter. Denne fremhever at mange med innvandrerbakgrunn har med seg den selvstendige livsformen hjemmefra. Ifølge etnologen Thomas Højrup (1984) vil det være en stor sannsynlighet for at man velger et yrke innenfor den livsformen man er født inn i. Tidligere livsform vil med andre ord disponere for bestemte former for arbeid. Dermed utnyttes en sosial og kulturell kapital som kan gi avkastning på både kort og lang sikt.⁶

Undersøkelsen indikerer at det å starte eget foretak ser ut til å ha sammenheng med hva slags rollemodeller man har og hva slags livsform man er vokst opp med. Mange av eierne i denne undersøkelsen har fulgt i foreldrenes fotspor: 44 prosent har en far som har drevet egen forretning, mens 12 prosent har en mor som har drevet egen forretning. Sammenlikner man med tall fra etnisk norske etablerere, må det sies at også de har en sterk tilbøyelighet til å følge i foreldrenes fotspor: 45 prosent av norske etablerere har foreldre som er selvstendig næringsdrivende (Spilling 1998: 98).⁷ Det betyr at både etnisk norske etablerere og etablerere med innvandrerbakgrunn kan sies å vedlikeholde sin livsform. Et annet funn som peker i samme retning for innvandreres del, er at de gjerne holder seg til samme bransje. En tredel av eierne i materialet hadde tidligere erfaring med å drive forretning, 70 prosent av disse i samme bransje.

92 prosent av eierne i undersøkelsen er født i et annet land og er dermed første generasjon innvandrere i Norge. Spesielt for disse er at innvandringen i seg selv kan skape et brudd med livsform. Men dette bruddet kan gi ulike utslag: En del tidligere selvstendige skyves ut i lønnsarbeid når de kommer til Norge (Wist 2000), mens andre med lønns-

arbeiderbakgrunn begynner for seg selv på grunn av barrierer i arbeidsmarkedet (Hardman Smith 1996, Aaserud 1999). Mange av eierne i denne undersøkelsen forteller at de har universitetsutdannelse fra hjemlandet, men at det er vanskelig å få tak i vitnemål fra utdannelsen, noe som igjen påvirker sjansen for å få relevant arbeid. En med irakisk bakgrunn forteller: "Jeg har prøvd i fire år, men i Irak fungerer ingenting lenger – etter krigen. Venner og familie derfra tør ikke å vedkjenne seg meg – og vil ikke hjelpe til." Slike historier viser en svakhet ved livsformteorien: Den er ikke dynamisk nok til å ta inn over seg at migrasjon og samfunnsendringer kan gjøre det umulig for enkelte å videreføre sin livsform. Likevel ser det altså ut til at livsformeffekten, eller det som i litteraturen om etnisk norske etablerere oftere omtales med det mye snevrere begrepet 'forbildeeffekt' (Spilling 1998), er sterk for eiere med innvandrerbakgrunn – og antakelig sterkere enn for de fleste etnisk norske etablerere.⁸

Et par av eierne uttrykte beundring for en av Norges store foretakseiere med kinesisk bakgrunn. Det dreier seg om en innovativ restauranteier som først videreutviklet, og siden erstattet det 'klassiske' kinarestaurant-konseptet som faren i sin tid hadde etablert. Han var en av de første i Norge som utviklet kinamat i retning av gourmetmat, han var en av de første som tilbød verdensmat, nå kalt crossover, han startet tidlig (som nummer tre i Norge) egen vinbar, og han eksperimenterte med økologisk restaurantmat. Eieren var også en av de som først innredet restauranter henholdsvis minimalistisk og maksimalistisk (Krogstad 2002b). Men etter all denne ekspansive entreprenørvirksomheten, som på mange måter sprengte farens grunnidé om at man må sørge for å ha minst ett familiemedlem i hver forretning, hevder denne entreprenøren at han på sine voksne dager har kommet frem til at faren har rett: "Har man ikke mange koner og 100 barn, bør man heller ikke ha 100 forretninger." Nå vil han heller være god på det han har, enn å bli enda større.

Selv om fars og mors livsform preger yrkesprioriteringene for de fleste av dem som

omfattes av undersøkelsen, er det mye som tyder på at disse prioriteringene *kan endre seg over tid*. En faktor, som på en slående måte forkludrer teorien om vedlikehold av livsform, er eiernes ønsker og forventninger om egne barns fremtid. Eierne i matsektoren uttrykker *sterk skepsis* til at barna deres skal overta forretningen eller etablere egen forretning. Bare snaue 14 prosent ønsker at barna skal overta forretningen eller etablere sin egen. Først og fremst ønsker de intervjuede eierne at barna selv skal få lov til å velge eget yrke, men det å være ansatt hos andre bør foretrekkes fremfor å være selvstendig. Når det gjelder spørsmål om utdanning ønsker 87 prosent av eierne at barna deres, *både guttene og jentene*, skal ta utdanning utover videregående skole, og deretter gå inn i andre typer yrker. Dette sier, etter min mening, noe om de høye ambisjonene eierne har når det gjelder barnas utdanning og karriere. Videre sier det noe om en aksept for at både gutter og jenter skal få muligheter til å skape sitt eget liv gjennom utdanning. Det sier trolig også noe om eiernes opplevelse av et arbeidskrevende og bekymringsfullt liv som selvstendig næringsdrivende i et nytt hjemland, et liv de ikke ønsker for barna sine. Den selvstendige livsformen rommer i følge eierne lange arbeidsdager, lite ferie, lite fleksibilitet og mye ansvar. Tar man i betraktning at mange første generasjon innvandrere startet å arbeide mens de ennå var barn, har de kanskje jobbet i rundt 40 år når de selv er mellom 50 og 60 år gamle. Mange innser at de ikke holder et helt arbeidsliv frem til (norsk) pensjonsalder. Kanskje blir beretningene om forretningsdrivende innvandreres arbeidsliv først gode beretninger i den grad de holder seg til en normalarbeidsdag med mer enn et minimum av fleksibilitet og ferie?

Sammenfatning

Er det av 'nød', 'valg' eller 'tradisjon' innvandrere etablerer seg? Undersøkelsen gir en viss støtte til hypotesen om at personer med etnisk minoritetsbakgrunn starter egne forretninger på grunn av negativ motivasjon. Særlig arbeidsledighet kan trekkes frem.

Men her må det presiseres under hvilke betingelser og på hvilke måter arbeidsledighet påvirker selvsysselettingen. De aller fleste eierne i undersøkelsen fremhever positive motiver for selvsysseletting. 'Ønske om selvstendighet' topper listen. På spørsmål om eierne foretrekker å jobbe i egen forretning eller være ansatt hos andre, dersom de kunne velge, svarer tre firedeler at de foretrekker å jobbe i egen forretning. Det å være selvstendig næringsdrivende er altså noe som i stor grad er preget av valg og lyst. Undersøkelsen bekrefter videre at det å starte eget foretak ser ut til å ha sammenheng med hva slags livsform man er vokst opp med. Mange av eierne i materialet har fulgt i foreldrenes fotspor.

Noter

1. Jeg retter en dyp takk til de 90 eierne i Oslo som satte av tid til å snakke med oss. I den forbindelsen vil jeg også takke de to assistentene på prosjektet, historikeren Mette Moen Baatvik Aaserud og antropologen Kristine Halle Mortensen, for strålende hjelp med feltarbeid og intervjuing. Bente Abrahamsen takkes for uvurderlige støtte i arbeidet med å lage spørreskjema. En mer fullstendig rapport fra undersøkelsen (inkludert spørreskjema med frekvensfordelinger) er utgitt ved Institutt for samfunnsforskning (Krogstad 2002a). Undersøkelsen er finansiert av Norges forskningsråd og P.M. Røwdes fond. Et stipend fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening kom også godt med.
2. Utover disse er intervjuene konsentrert om innvandrere fra Vietnam (10 prosent), Irak (8 prosent), India (6 prosent), Iran (6 prosent), Sri Lanka (6 prosent), og Kina/Hong Kong (3 prosent). Som man skjønner omfatter undersøkelsen først og fremst asiater (76 eiere, tyrkiske innvandrere inkludert).
3. Dette motivet behøver ikke nødvendigvis ha noe med lav inntekt å gjøre, det kan også være en positiv motivasjonsfaktor – man ønsker rett og slett å tjene mer enn det man allerede gjør.
4. Det må likevel presiseres at det finnes en god del mindre 'synlige' kvinner i disse forretningene. Undersøkelsen viser at så mye som halvparten av de mannlige eierne får hjelp av ektefellen til virksomheten, riktignok uten at hun mottar lønn. 12 prosent har kona på lønnslista. Den innsatsen kvinnene gjør, enten den er ubetalt eller betalt, er undervurdert i litteraturen om entreprenørskap.
5. En kvinnelig restauranteier med vietnamesisk bakgrunn som har drevet restaurant i syv år, forteller at moren hennes har passet barna fra ettermiddagen og frem til midnatt hver dag i syv år. Hva hvis hun ikke hadde hatt moren i nærheten?
6. Højrupps livsformteori drar i samme retning som den mer individuelt orienterte forklaringen som fremhever innvandreres ønske om selvstendighet, men teorien har et mer strukturelt utgangspunkt.
7. Riktignok dreier de norske tallene seg om etablerte generelt og ikke om etablere i matrelaterte næringer. Men dette er det beste sammenlikningsgrunnlaget jeg har funnet.
8. Da eierne med innvandrerbakgrunn ble spurt om de hadde noen "forbilde", svarte hele to tredeler at de ikke hadde det. Svaret kan ha å gjøre med spørsmålsformuleringen. Dette viste seg å være et spørsmål mange stusset over. Etter først å ha brukt ordet "forbilde" i spørsmålsstillingen i de første testintervjuene, gikk vi etter hvert over til varianten "Er det noen du ser opp til/beundrer når det gjelder forretningsdrift?" Halvparten av eierne som svarte bekræftende på spørsmålet, hevdet at de så opp til personer blant familie, slekt, venner og bekjente. 13 prosent svarte at de så opp til forretningsforbindelser, mens 37 prosent så opp til ukjente, for eksempel folk som de kjente fra medienes omtale. Et eksempel på sistnevnte var en dagligvareeier som uttrykte stor beundring for en kjedebutikk i Nederland som drev med økologisk mat. Et annet eksempel var en restauranteier som fremhevet den franske matkunstneren og fusjonskokken Alain Ducasse, Frankrikes høyest dekorerte kokk og den eneste med to trestjerners restauranter.

Litteratur

- Aldrich, H.E. og R. Waldinger (1990), "Ethnicity and Entrepreneurship", *Annual Review of Sociology*, 16: 111-135.
- Basu, D. og P. Werbner (2001), "Bootstrap Capitalism and the Culture Industries: A Critique of Individual Comparisons in the Study of Ethnic Entrepreneurship". *Ethnic and Racial Studies*, 24 (2): 236-262.
- Hardman Smith, L. (1996), *Innvandrere med egen forretning*. Esbjerg: Sydjysk universitetsforlag.
- Højrup, T. (1984), "Begrepet livsformer. En formspecificerende analysemetode anvendt på nutidige vesteuropæiske samfund". *Fortid og nutid*, 31 (3): 194-218.

- Krogstad, A. (2002a), *En stillferdig revolusjon i matveien. Etniske minoriteter og kulinarisk entreprenørskap*. ISF-rapport 7, 121 sider.
- Krogstad, A. (2002b), "From Chop Suey to Sushi, Champagne and VIP Lounge. Culinary Entrepreneurship through two Generations". Paper presentert på Norsk antropologisk årsmøte, Bergen, 11.-13. mai 2001. Til vurdering i *Social Analysis. Journal of Cultural and Social Practice*.
- Lie, B. (2002), *Innvandring og innvandrere 2002*. Statistiske analyser 50. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Onsager, K. og B. Sæther (2001), "Etniske entreprenører og selvsysseletting. En studie innenfor matnæringer i Oslo", *NIBR prosjektrapport: 6*.
- Orderud, G. I. (2001), *Innvandring og selvsysseletting*. NIBR Prosjektrapport 15.
- Reynolds, P. D., D. J. Storey et al. (1994), "Cross-national Comparisons of the Variation in New Firm Formation Rates". *Regional Studies*, 28 (4): 443-456.
- Spilling, O. R. (red.) (1998), *Entreprenørskap på norsk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Spilling, O. R. (red.) (2000), *SMB 2000 – fakta om små og mellomstore bedrifter i Norge*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Waldinger, R. R., H. Aldrich, R. Ward (1990), *Ethnic Entrepreneurs. Immigrant Business in Industrial Societies*, Newbury Park: Sage.
- Wist, K. K. (2000), *Pakistanere og indere i Norge – på vei oppover. Om pakistanere og indere i norsk arbeidsliv fra 1960-tallet til 2000*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Aaserud, M. M. B. (1999), *Første jeg fikk var oppvaskjobb i en restaurant. Første generasjon tyrkere i norsk arbeidsliv fra 1960-tallet til 1999*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.